

2 Interkulturell forståelse

Etter å ha arbeidet med dette kapitlet skal du kunne

- drøfte betydningen av interkulturell forståelse og respekt i kommunikasjon med andre.

Selv om turisme sannsynligvis er den aktiviteten som skaper flest møter mellom mennesker, skjer det kulturmøter også på en rekke andre arenaer. På arbeidsplassen, i skolen, i venneflokket eller på fotballbanen møter vi daglig mennesker med en annen kulturbakgrunn.

Ikke sjelden knytter vi negative og generelle oppfatninger til folkegrupper, land eller religioner. Når vi blir kjente med enkeltmennesker som representerer disse kulturene, blir ofte bildet utfordret eller snudd helt på hodet. Når vi reiser, opplever vi slike møter med enkeltmennesker. Da blir det langt enklere å stille med grunnleggende kunnskap om, og respekt for, de som har en annen kulturbakgrunn. Ved siden av å skape økonomisk vekst og lokal sysselsetting er kanskje dette turismens viktigste rolle.

Du husker kanskje Arne Martin Klausens (1973) definisjon slik den er gjengitt i Reiseliv og språk 1:

Kultur er et felles sett av ideer, verdier, normer og kommunikasjonsmidler som en gruppe mennesker kjenner seg assosiert med, og som hører til.– eller er med på – tradisjonsoverføring og sosialisering, mer eller mindre forandret med tiden.

En langt eldre definisjon som fortsatt er mye brukt er denne (Edward Taylor, 1871):

Kultur er den komplekse helhet som består av kunnskaper, trosformer, kunst, moral, jus, skikker, foruten alle de øvrige ferdigheter og vaner et menneske har tilegnet som medlem av et samfunn.

Inter betyr mellom, og *interkulturell forståelse* dreier seg da gjerne om vår evne og vilje til å forstå og beherske situasjoner der ulike kulturer

møtes. Nå er det også slik at ulike kulturer aldri møtes, men det gjør mennesker som tilhører de ulike kulturene. Slik blir begrepene *kulturkunnskap* og *menneskekunnskap* nære slektninger.

Hva bør vi så legge i begrepet *forståelse* brukt i en interkulturell sammenheng? Ulik litteratur gir ulike svar, det finnes med andre ord flere forståelser av forståelse. De viktigste er:

Kunnskap om enkeltkulturer.

Denne formen for kulturforståelse er sentral i moderne reiselivslitteratur. Alt fra reiseguides til profesjonelle kulturkurs for norske eksportbedrifter bygger på et ønske om å beherske enkeltkulturer slik at vi gjennom kunnskap om historie, mat, kultur, språk og væremåter kan oppnå sosial kontakt, vinne tillit eller øke vårt læringsutbytte.

Kunnskap om allmenne og generelle kjennetegn ved kulturer og kulturmøter.

Både bred praktisk kulturerfaring og fagkunnskap, for eksempel innenfor sosiologi, kan gjøre oss bedre i stand til å takle kulturmøter selv om vi ikke har spesiell kunnskap om den kulturen vi møter. Den klassiske dannelsesreisen utviklet til en viss grad en slik generell kulturkunnskap.

Kunnskap om enkeltelementer innenfor kulturbegrepet.

Et eksempel på dette er kommunikasjonsmidlet musikk. Musikere og andre kunstnere opplever ofte at de gjennom sitt kunstneriske uttrykk behersker et verdensspråk. Det er en slik form for kulturkunnskap artisten og UNICEF-ambassadøren Gustav Lorentzen har som grunnlag for sine program med musikkterapi for barn med sterke krigstraumer.

Møte mellom kulturer. Foto: T. Soldal.

Sosiologi og sosialantropologi

Det faglige utgangspunktet for dette kapitlet henter vi først og fremst fra sosiologi og sosialantropologi. Det kan derfor være greit å definere disse begrepene (fra Wikipedia):

Sosiologi er en av samfunnsvitenskapene. Sosiologiens fokus er relasjonene mellom menneskene som individer eller grupper (også hele samfunnet). Sosiologiens oppgave er å beskrive de sosiale relasjonenes struktur, funksjoner og utvikling. Det sosiologiske arbeidet består i å undersøke samfunnet, i alle dets deler, og så prøve å skape et mest mulig helhetlig bilde ut av det gjennom teori og metode. Sosiologiens teorier skal også kunne beskrive sosiologien selv, siden sosiologien i seg selv er et resultat av sosial samhandling.

Sosialantropologi (fra gresk *anthropos* = menneske, og *logos* = fornuft, og fra latin *societas* = samfunn) er et fag innen samfunnsvitenskapen som studerer de sosiale og kulturelle sidene ved menneskelige samfunn. Sentralt i antropologien står begrepene samfunn, kultur og symboler. Til forskjell fra for eksempel sosiologi baserer faget seg i stor grad på kvalitativ metode med vekt på deltakende observasjon.

Interkulturell kompetanse

De to danske forfatterne Martine Cardel Gertsen og Anne Marie Søderberg definerer interkulturell kompetanse som *evnen til å kommunisere hensiktsmessig og passende i en gitt situasjon til mennesker med andre kulturelle forutsetninger*.

I følge de to forfatterne er en person med interkulturell kompetanse kjennetegnet av evnen til å

- Observere og reflektere over egen væremåte og egen kultur
- Observere og reflektere over andre menneskers væremåter og kulturer
- Sammenligne kulturer
- Forholde seg til forskjellige perspektiver på verden og akseptere mangfold
- Stå for egne verdier samtidig som man aksepterer andre menneskers kulturbakgrunn

Observere og reflektere over egen væremåte og egen kultur

Det er vanskelig å gjøre slike refleksjoner om vi ikke har erfaringer fra andre kulturer enn vår egen. Vi må gjerne reise bort en tid for å kunne se, forstå og verdsette vår egen kultur. Både utvekslingsstudenter, diktere og malere på dannelsesreise i Italia eller fattige utvandrere har gjerne hatt en felles opplevelse av å oppdage og forstå sin egen kultur på en ny måte etter å ha vært utenlands. En av disse, dikteren Aasmund Olavsson Vinje.

Dette diktet er kanskje et av de vakreste resultat av et norsk kultureksil:

No ser eg atter slike fjell og dalar
som dei eg i min fyrste ungdom såg.
Og same vind den heite panna svalar:
Og gullet ligg på snø som før det låg.
Det er eit barnemål som til meg talar
og gjer meg tankefull, men endå fjåg.
Med ungdomsminne er den tala blanda.
Det strøymer på meg så eg knapt kan anda.

Ja livet strøymer på meg, som det strøynd
når under snø eg såg det grønne strå.
Eg drøymer no, som før eg alltid drøynde
når slike fjell eg såg i lufti blå.
Eg gløymer dagsens strid, som før eg gløynde
når eg mot kveld av sol eit glimt fekk sjå.
Eg finner vel eit hus som vil meg hysa
når soli heim til natti vil meg lysa.

Alt er som før. Men det er meir forklåra,
så dagsens ljøs meg synest meire bjart,
og det som beit og skar meg, så det sára,
det gjerer sjølve skuggen mindre svart.
Sjølvs det som til å synda tidt meg dåra,
sjølvs det gjer harde fjellet mindre hardt.
Forsona koma atter gamle tankar:
Det same hjarta er som eldre bankar.

Og kvar ein stein eg som ein kjenning finner:
for slik var den eg flaug ikring som gut.
Som var det kjempor, spør eg kven som vinner
av den og denne andre høge nut.
Alt minner meg. Det minner, og det minner
til soli bort i snøen sloknar ut.
Og inn i siste svevn meg eingong huggar
dei gamle minne og dei gamle skuggar.

Av Aasmund O. Vinje

Observere og reflektere over andre menneskers væremåter og kulturer

Det å reflektere rundt andres væremåter og kulturer har alltid vært sentralt. Men gamle reiseskildringer bærer ikke alltid preg av den største toleransen for andre kulturer.

Sammenligne kulturer

Et sammenlignende, eller komparativt, perspektiv på kultur er like vanlig blant forskere, turister, studenter som sjøfolk i utenriksfart. Når vi sammenligner, tar utgangspunkt i sentrale elementer fra politikk, økonomi, dagligliv, kunst eller noe annet som vi mener egner seg for å vurdere likheter og forskjeller mellom menneskegrupper. Selv om det kan være ulike rammevilkår og påvirkningsforhold, vil slike sammenligninger, sammen med historiekunnskap, hjelpe oss til å forstå sosiale strukturer og utviklingstrekk innenfor kulturer. Som turister gjør vi også våre sammenligninger der vi bruker ulikheter og likheter til å forklare og underbygge vår kulturopplevelse.

Tenk deg en samtale 100 år tilbake i tid mellom tre sambygdinger.

Den ene har vært på Grønland som hvalfanger, en annen har vært misjonær på Madagaskar mens den tredje har livnært seg som anleggsarbeider i Oregon. Trolig ville samtalen få et komparativt perspektiv der temaene spenner fra sosiale omgangsformer til matskikker, økonomisk og materiell utvikling eller til og med kjønnsmoral. Du kan sikkert også tenke deg hvor spennende en slik samtale var for dem som ikke hadde fått anledning til å reise ut.

Kanskje fikk barn og ungdom noen av sine første inntrykk av den store verden utenfor som deltakere i slike samtaler.

Orienterer seg og tolke signaler i uvante omgivelser

Selv om vi kommer langt med en positiv innstilling og erfaring fra ulike kulturmøter, er det ofte en fordel med systematisk kunnskap om allmenne og generelle kjennetegn ved kulturer og kulturmøter. En sosiolog eller sosialantropolog har et sett av metodiske verktøy for å gjøre slike tolkninger. Litt senere i kapitlet kan du prøve deg på øvelser der du bruker enkle verktøy for å både tolke signaler og legge sosiale strategier i møte med ukjente kulturer.

Forholde seg til forskjellige perspektiver på verden og akseptere mangfold

Ordet *kosmopolitt* kommer fra det greske ordet kosmopolitês og betyr verdensborger. En kosmopolitt har gjerne gjennom allsidig internasjonal erfaring fått en forståelse av at det er langt mer som samler enn skiller ulike kulturer. Dette bygger på en evne til å forstå og tolke kulturelle særtrekk. Kosmopolitten går langt i å kommunisere og sosialisere seg i den enkelte kultur samtidig som han lærer og gjør seg i stand til å formidle sine inntrykk. En slik form for interkulturell kompetanse bygger like mye på verdibasert menneskekunnskap som kulturkunnskap.

De norske filosofene Johan Galtung og Arne Næss har begge vært sentrale internasjonale brobyggere mellom ulike kulturer. De får også mye av æren for at norske diplomater har fått en spesiell posisjon som fredsmeklere i det internasjonale samfunn.

En turist eller utvekslingsstudent som bygger sin forståelse av kulturmøter på det samme verdigrunnet vil lettere verdsette det andre kanskje ser på som forstyrrelser, særegenheter, uvaner, latskap, arroganse, respektløshet eller andre former for mangel på folkeskikk.

Stå for egne verdier samtidig som man aksepterer andre menneskers kulturbakgrunn

I de aller fleste kulturmøter er det lett å finne felles verdier og interesser. Stort sett finner vi også ulikheter som virker både spennende, fornuftige, eksotiske og på andre vis øker vår interesse og respekt for vår kulturelle motpart.

Noen ganger bidrar kulturmøter til at våre egne verdier blir utfordret og stilt i et svært kritisk lys. Når vi for eksempel ser hvordan mange folkeslag tar vare på og lever i pakt med naturen, må vi tenke på hvordan vi selv behandler naturen.

Andre ganger er der vår egen tur til å bli presentert for holdninger, tradisjoner, adferd, samfunnstrekk eller lover som vi i verste fall finner uakseptable. For eksempel er tvangsgifte vanlig i noen kulturer, men er helt fremmed for oss.

Vi har mye å lære av andre kulturer. Men noe av det er svært fremmed for oss og kan til og med vekke avsky. Foto: SSP, Tan Kian Khoon.

Mange nordmenn har opplevd stor avstand mellom det tolerante bildet vi får av USA i media og den rasismen som fortsatt eksisterer i mange lokalsamfunn og familier. Vi kan oppleve at slektninger eller studievenner ikke aksepterer blandede ekteskap, eller at de forsvarer en situasjon der fargede lovforbrytere har større sjanse for å få dødsstraff enn hvite med samme forbrytelse på samvittigheten. Hvordan skal vi takle en slik situasjon uten å gå på akkord med våre egne demokratiske verdier? Det finnes ikke noe fasitsvar, men en del av den interkulturelle kompetansen er knyttet til å kunne samtale om slike forhold på en måte som fremmer gjensidig forståelse. Slike samtaler kan også fremme de ideer og holdninger vi selv ønsker å formidle uten at det krenker eller nedvurderer andres verdier og kulturbakgrunn.

Her hjemme er spørsmålet om kjønnslemlestelse av unge jenter en tilsvarende problemstilling. Å diskutere et slikt spørsmål og formidle vårt eget syn uten å øke den kulturelle kløften mellom partene, er uten tvil krevende.

I andre tilfeller er utfordringen først og fremst knyttet til å bevare sin egen kultur. På 1950- og 1960-tallet hadde de fleste større norske distrikter egne utflytterlag i Oslo. Her fant de gjerne kjæreste fra hjemtraktene, de fikk snakke dialekt, synge kjente sanger og spise den maten de hadde vokst opp med. Parallellen til dagens organisering av enkelte innvandremiljø er tydelig.

Kulturrelativisme

Det vi har lest om i dette kapitlet til nå faller i stor grad under begrepet *kulturrelativisme*. Det innebærer at vi er åpne for å forstå og tolke andre kulturer ut fra deres egne premisser. Vi har allerede sett eksempler på at et kulturrelativistisk ståsted kan være svært utførende i forhold til egne verdisett og normer.

Om vi inntar et absolutt kulturrelativistisk ståsted, avviser vi i stor grad muligheten for å sammenligne eller etablere et felles sett av verdier. Selv ikke menneskerettighetene kan uten videre aksepteres som uttrykk for et globalt og allment verdiuttrykk. Dette begrunnes blant annet i at det som er riktig og sterkt forankret i noen ledende kulturer ikke er overførbart til andre på grunn av utviklingsnivå, verdisett eller religion.

Etnosentrisme

Etnosentrisme innebærer å bruke en felles målestokk for å vurdere alle samfunn. Målestokken vil lett være preget av våre egne verdier, normer og skikker. I et vestlig perspektiv vil vi for eksempel vurdere demokrati, økonomiske utvikling, levealder eller utdanningsnivå i et komparativt perspektiv. En rekke internasjonale levekårsundersøkelser er basert på et slikt syn. Alternative perspektiv på global utvikling gjør seg stadig mer gjeldende, også i den vestlige verden. Problemstillinger knyttet til global oppvarming, bruk av ikke-fornybare naturressurser og forurensing har aktualisert et mer bærekraftig perspektiv på velferd og livskvalitet.